

KLASSKAMP I AFRIKA

Av fil. lic. LEIF CARLSSON

”Det finns inga samhällsklasser i europeisk eller amerikansk mening i Afrika.” Detta påstående är en hörnsten i argumenteringen för det enpartisystem som alltmera tenderar att bli det förhärskande politiska mönstret i de nya afrikanska staterna — det framföres t. ex. av Julius Nyerere i Tanganyika och Tom Mboya i Kenya. ”Överklassen” enligt traditionell terminologi motsvarades under tiden före självständigheten av kolonialmakten; i kampen mot den stod hela den svarta befolkningen enad som en man. Den enigheten gäller det att bevara efter befrielsen — leden måste hållas lika slutna i kampen mot den ekonomiska underutvecklingen som i striden för *uhuru*. ”Den afrikanska socialismen” — som mer eller mindre vagt formulerad är den officiellt dominerande ideologien i det fria Afrika — skall skapa ett klasslöst samhälle, med sina rötter i bykommunism och storfamilj och med gemenskap, samarbete, enhällighet som främsta honnörsord. Kapitalism och exploatering skall inte få förekomma, följaktligen inte heller någon uppskiktning i klasser, *alltså icke hel-*

ler någon uppdelning på flera politiska partier.

Till den del — säkerligen en betydande del — som denna teori inte är något annat än ett försvar för enpartisystemet, ett paradoxalt försök att demokratiskt legitimera undertryckandet av opposition, är den relativt ointressant. Det högljudda hävdandet att opposition inte kan tillåtas *därför att* nationen i själva verket är så enig i sin uppslutning bakom det statsbärande partiet och dess ledare att ingen opposition, djupare sett, kan finnas har alltid hört till de karakteristiska om också något kuriösa inslagen i totalitära förkunnelser. Däremot är det, för den som är intresserad av att spekulera över Afrikas framtid, i hög grad intressant att fråga sig huruvida Mboyas teori om det klasslösa samhället verkligen stämmer med den afrikanska verkligheten. Det säger sig självt, att man därvid först och främst måste göra klart för sig — något som ingalunda alltid framgår av de afrikanska politikernas egna svepande formuleringar — att förhållandena kan gestalta sig väsentligt olika i skilda stater: Afrika

är ej ett land utan en kontinent. Att vissa afrikanska områden verkligen kan uppvisa den av Mboya och hans meningsfränder prisade homogeniteten skall icke bestridas; en annan sak är om inte just detta tillstånd i så fall kan uppfattas som ett utslag av den brist på ekonomisk differentiering som är själva grunden till "underutvecklingens" förbannelse. Säkert är däremot, att vi på andra håll i Afrika har att räkna med klassproblem, som trots alla högstämda försäkringar snart nog kan komma att spela en väsentlig roll för den politiska utvecklingen.

Frågan belyses, från mycket skilda utgångspunkter, av två bedömare som har det gemensamt att de båda är skarpt kritiska mot kolonialismen — och båda djupt oroade över utvecklingstendenserna i de frigjorda staterna. Det hör betonas, att båda närmast utgår från förhållandena i Västafrika; intet tyder på att situationen i Östafrika skulle vara radikalt annorlunda, men en viss försiktighet bör iakttagas vid överflyttningen av iakttagelser och erfarenheter från det ena området till det andra, bl. a. beroende på de kända skillnaderna mellan fransk och brittisk kolonial tradition.

Det ena av dessa vittnen är den algeriska revolutionens kände teoretiker *Franz Fanon*, blodsmystikern och våldsprofeten *par excellence* bland nationalistiska förkunnare. Hans berömda manifest från 1961, *Les Damnés de la Terre*, (sv.

övers. Jordens fördömda, 1962) är inte bara en appell till kompromisslös, blodig kamp mot européerna — ett mönster som när allt kommer omkring inte visat sig giltigt för så värst många fler länder i Afrika än just Algeriet. Den innehåller också en hård vidräkning med den tendens till en ny afrikansk fascism som författaren redan tycker sig urskilja, en ny form av klassförtryck och exploatering, som hotar att ersätta den koloniala — det stora sveket mot den nationalistiska revolutionen. Fanon utgår, som många andra afrikanska teoretiker, från en huvudsakligen marxistisk samhällsmodell; han uttrycker sina observationer på en existentialistisk jargong av svårutlärd art. Huvuddragen i den bild han tecknar är dock enkla nog, och låter sig bekräftas genom mindre dogmatiskt bundna observatörer.

Fanons grundtanke är, att det råder en ödesdiger klyfta mellan städernas och landsbygdens befolkning. De nationalistiska partierna har normalt byggts upp på den urbaniserade grupp av "spårvagns- och taxichaufförer, gruv- och varvsarbetare, tolkar, sjukvårdare o.s.v." som Fanons marxistiska doktrin bjuder honom att förbryllande nog kalla "proletariatet" men som han själv i nästa andetag inser i själva verket utgör "det koloniserade folkets bourgeoisie". Hit räknas också "förmän, intellektuella och köpmän som huvudsakligast bor i städerna". Rekryterade ur detta klien-

tel kommer partierna helt följdriktigt att präglas av främlingsskap eller förakt för bönderna, som dock utgör folkets överväldigande majoritet — "proletariatet" i angiven mening uppskattas till knappast mer än en procent av befolkningen.

Fanon står lidelsefullt på böndernas sida. Det är hos dem insikten om våldets nödvändighet finns: byarnas folk drömmer "inte de drömmar om lyx eller lyckade examina stadsbarn drömmer, utan sådana där barnen identifierar sig med den eller den krigaren, och berättelsen om hans heroiska död framkallar än i dag stora tåreflöden". Partifunktionärerna i städerna försummar att organisera bondemassorna till väpnad aktion, vill inte ens solidarisera sig med dem när upproret spontant bryter ut. "Under mau-mau-upproret i Kenya var det t. ex. ingen känd nationalist som hävdade att han tillhörde denna rörelse eller sökte försvara dessa människor."

Nationaliströrelsernas ledare och den relativt sett arriverade och etablerade svarta bourgeoisie den stöder sig på förräder folkets stora massa, det är i korthet Fanons tes. Det finns i detta sammanhang ingen anledning att följa hans resonemang om hur till sist denna taktik misslyckas, hur striden trots allt övertas av bondeproletariatet och de "militanter" som från städerna begivit sig ut på landet för att dela folkets villkor och leda dess kamp.

Skildringen saknar här varje lokal och historisk konkretisering: den berättar inte om *hur* kolonialismen faktiskt avvecklades, den är knappast ens en instruktion för revolutionärer, snarare en eskatologisk dröm. Så mycket viktigare är Fanons ord om hur situationen ter sig efter det att kolonialmakten likvidaterats. Misstron mellan städernas elit och landsbygdens massa sätter alltfört sin prägel på samhället. "Ledarna misstror lantbefolkningen. Denna misstro kan för övrigt ta allvarliga former. Så är t. ex. fallet med vissa regeringar som lång tid efter självständigheten betraktar inlandet som ett icke pacificerat område, dit statschefen och ministrarna inte vågar sig annat än i samband med militära övningar. Detta inland likställes praktiskt taget med okänt land. Paradoxalt nog påminner vissa drag i den nationella regeringens uppförande visavi lantbefolkningen om kolonialmaktens beteende."

Det Afrika Fanon ser växa fram efter *uhuru* är inte ett klasslöst samhälle, det är ett samhälle behärskat av "medelklassen". I dess händer blir Partiet ett medel till individuell karriär, rikedom och spekulation florerar i den nya regimens mitt. Mannamånen ökas, korruptionen triumferar, sederna fördärvas... Partiet hjälper makten att hålla folket tillbaka. Det är alltså ett tvångsinstrument och rent antidemokratiskt."

Den springande punkten i denna

utveckling är självfallet det som Fanon finner paradoxalt — att den nationella regeringens uppförande överensstämmer med kolonialmaktens, med den avgörande skillnaden, bör man tillägga, att den gjort sig av med dennas rättssäkerhets-tradition och saknar dess tekniska och administrativa kompetens. De privilegierade positioner, som under kolonialtiden uppfattades som ett outhärdligt förtyck har ingalunda avskaffats — de nya ledarna har skyndat att installera sig själva, sina släktingar och vänner på de poster som de vita herrarna tvingats att lämna vakanta. För folket i gemen visar sig förändringen huvudsakligen i stagnation och ökad korruption.

Fanon är själv revolutionär, en troende som brinner av harm när han finner verkligheten utveckla sig så brutalt annorlunda än den enligt hans drömmar borde ha gjort. Det är värdefullt att kontrastera hans nästan religiöst exalterade framställning mot en analys av annan art, konkret, nyktert jordbunden, vetenskapligt kalkylerande. En sådan föreligger i den franske jordbruksexperten *René Dumonts* uppmärksammade varningsrop *l'Afrique noire est mal partie*, som nu föreligger på svenska under titeln "Afrikas dåliga start" (Rabén & Sjögren, 21: 50).

Också för Dumont är under-skattningen av och föraktet för jordbruksbefolkningen och jordbruksarbetet det svåraste hindret

för en sund ekonomisk utveckling i Afrika. Den dåliga starten består framförallt i att resurserna inte koncentrerats till detta område utan till mer eller mindre misslyskade skrytinvesteringar — och till att bygga upp en orimligt dyrbar och ineffektiv förvaltningsapparat. Utbildningssystemet fungerar på de flesta håll rent groteskt. Den som gått i skola anser sig ha oavvislig rätt att bli anställd som tjänsteman av någon sort i den offentliga administrationen — i brist på sådana arbetstillfällen sluter de skolutbildade sig i förfärande utsträckning till kuststädernas drivande, sysslösa proletariat. Karakteristisk är en episod från ett internationellt studiebesök på en israelisk kibbutz — endast de afrikanska studenterna vägrade bestämt att egenhändigt befatta sig med kroppsarbete! Så länge skolsystemet behärskas av teoretiska, franska kurser och krav, och så länge utbildningen framförallt uppfattas som en personlig inträdesbiljett till den förnämligare tillvaron i städerna är det tydligt att ingen uppräckning på landsbygden kan komma till stånd — och detta i länder där en enorm majoritet lever på landet och där en effektivisering av jordbruksproduktionen är det mest angelägna av alla ekonomiska projekt.

Dumonts skildringar av den nya administrativa överklassen i det fria Afrika skulle kunna läsas som en hister komedi av modell "Affä-

ren Costa Negra" — om inte bakgrunden, massornas hopplöshet och nöd, gjorde att det avgjort känns som om skämtet drivits vida över anständighetens gränser. Förvaltningen är, fastslår han torrt, den främsta näringsgrenen i dessa länder. I Dahomey slukar personalstaten 60 procent av budgeten! En deputerad — Gabon t. ex. håller sig med en sådan per 6 000 invånare — tjänar på ett halvår lika mycket som en lantbrukare under 36 år. Förutseende presidenter tryggar sin ålderdom genom reserver i Schweiz, deras damer köper villor längs stranden av Gènevesjön. Bekant är, att presidentslottet på Elfenbenskusten byggdes av marmor som transporterades med flyg... Statsmedvetandet kan ta sig befängda uttryck: "De flesta människor kräver att alla tjänstemän, både de europeiska och de afrikanska, har kavaj och slips när de träffar dem. Det har hänt att fransmän skickats tillbaka till moderlandet för att de ett ögonblick varit utan kavaj." Effektiviteten i stort som i smått lämnar bedrövlighet mycket att önska. "En maskinskriverska som arbetar för regeringen i Dakar skriver... mindre än en fjärdedel av vad en fransk maskinskriverska gör i genomsnitt, och lönen är minst lika hög." Korruptionen florerar — Dumont träffade bl. a. en västafrikansk "expert" som i två år uppburit stipendium för att i Frankrike studera tillverkningen av — höga klackar!

Listan kan förlängas i det oändliga. Alla de groteska exemplen pekar på ett och samma fundamentala förhållande, att "i Afrika håller på att uppstå en 'bourgeoisie' av en ny typ, som Karl Marx inte gärna kunde ha förutsett, en tjänstemannabourgeoisie. Den kommer kanske så småningom att få den gamla västeuropeiska bourgeoisien att framstå i ett förklarad ljus, trots alla anklagelser som vi tidigare har riktat mot den", skriver Dumont.

Den franske agronomen och den algeriske revolutionären har sett samma sak — att det "fria" Afrika inte blev klasslöst och fritt, att det redan från starten gled över i en ny form av exploatering och orättvisa, ett system av skendemokrati, arrogans och stagnation.

Hur kommer ett sådant samhälle att utveckla sig? Både Fanon och Dumont tycks, från sina skilda utgångspunkter, föreställa sig att "detta kan inte fortgå" — det måste komma ännu en revolution, en social, det vill i detta fall säga bondeproletariatets revolt mot städernas högmodiga, korrumpade, maktberusade härskarkast.

Intet är lättare att förstå än att den som på nära håll och med personligt engagemang sett detta afrikanska system — i allt utom namnet fascistiskt — växa fram där man under kampen mot kolonialismen drömde om framsteg och demokrati, lätt glider över till sådana tankar.

Den första revolten misslyckades — låt oss alltså göra ett försök till! Politisk etik — för att ej tala om politisk estetik — kan synas "kräva" en sådan utveckling.

Frågan är dock om denna framtidsbild är korrekt, om bondemasornas revolt inom överskådlig tid kommer att inträffa — och än mer om den i så fall kommer att lyckas. Städerna kan, som Dumont i förbigående påpekar, med modern teknik behärskas även av löjligt små militära styrkor; och samma omständigheter som gör det svårt att på landsbygden utöva någon effektiv politisk eller militär makt kommer förmodligen att göra det svårt att där organisera en effektiv upp-
rörelse. Framförallt gäller detta så länge utbildningen fungerar på samma sätt som nu — en kon-

tinuerlig avtappning från landsbygden av det element som skulle kunna bilda en agrar elit i motsättning till den administrativa bourgeoisie. När allt kommer omkring visar historien — melankoliskt nog, om man så vill — att ett samhälle mycket väl kan fortsätta under avsevärd tid att fungera trots en häpnadsväckande volym av misär, grymhet och korrupcion. En förutsättning är självfallet, att den härskande kasten utan att anfäktas av skrupler är fast besluten att hålla sig kvar i sin position och inte tvekar att till den ändan använda alla resurser i fråga om polisiärt och militärt våld som står till dess förfogande. Ingenting tyder på att denna förutsättning för systemets fortvaro skulle saknas i det befriade svarta Afrika.